

TEKE YARIMADASI ARIZALARININ SEYRİNDE GONDWANANIN MUHTEMEL ETKİSİ

Dr. TALİP YÜCEL

Ülkeler Coğrafyası Asistanı

Jeoloji ve morfoloji noktai nazarından Teke yarımadası, memleketimizin az tanınan yerlerinden biridir. Mıntaka, doktora tetkik sahamızın güney komşusu olması itibariyle, dikkatimizi ötedenberi çekmekte idi. Maden Tetkik Arama Enstitüsü hesabına yaptığımız bir araştırmada, mevzuubahis sahayı yakından tetkik etmek fırsatını bulduk. Fakülte Dergisinin okuyucularına sunduğumuz bu not, sözü geçen çalışmaların çok umumî mahiyetteki sonuçlarından birinin özetidir.

Antalya körfezi doğusunda kalan Torosların, duvarı andıran azametli devamlılığı, Burdur — Antalya mafsallar bölgesinde sona erer görünüyor. Bu hattın batısında, Ege denizi kıyısına yaklaşıldığı nisbette, avarız silsile karakterinden kaybederek münferit dağlara inkilâbeder. Honaz, Sandıras, Oyuklu, Madranbaba, Karıncalı dağları ilk nazarda dikkati çekenler arasındadır. Arızaların yeniden silsile teşkil ettiği; irtifa kazandığı alan Teke yarımadasıdır. Kocaçay'ın batısındaki dağ sırası ile Antalya körfezinin batı kıyılarını kuşatan yanartaş silsilesi müstesna, dağların genel seyri kuzeydoğu-güneybatıdır ve güneydoğu ile kuzeybatıdan vaki tektonik tazyiklerin tesirlerini aksettirirler.

Teferruatta, kuzeydoğu-güneybatı istikametinden inhiraflar müşahede ediliyor. Bey dağları (3086), Pozan Gölüne kadar, aşağı yukarı kuzey-güney doğrultusuna sahipken, son mahalden Avlan Gölüne doğru dik-kate değer bir inhina gösterir. Yani ağız uçları kuzeybatıya bakan bir yay tersim eder. Katran ve Susuz dağları, Kalkan nahiyesi ile Avlan gölü arasında, güneydoğuya açık ikinci; fakat daha az inhilâli diğer bir kavse vücud veriyor.

Dağ uzanışlarında müşahede edilen kavisleri, güneydoğudan gelen tazyiklerin Susuz-katran dağları büklümünün merkezi; Bey dağlarının nihaî iki ucunda kuzeybatıya doğru daha ziyade ilerliyebilmeleri ile izah etmek ihtimali vardır. Mezkur mahallerde tektonik tazyiklerin şiddeti ya fazla olmuş veya plastisitesini henüz kaybetmemiş kültelerde nisbeten daha kolay bir intişar göstermiştir. Maamafih, güneydoğudan kuzeybatıya doğru tazyik icra eden eski bir masife ait kenar çizgilerin, Susuz-katran dağı büklümünün orta kısmı ile Bey dağlarının Avlan Gölü ve Korkuteli Yazırındaki uçlarında sahip olacağı çıkıntılar, mevzuubahis kavislerin oluşunu aydınlatılabilir.

Ortaya konan ihtimallerle izah edilemeyen ve bahis mevzuu iki yayın temas alanına doğru güneydoğu - kuzeybatı yönünde ilerliyen Alaca Gülmez dağ sırası karşımıza çıkıyor. Sonuncular, güneybatı veya kuzeydoğudan vukuu icabeden tazyiklere lüzum göstermektedir. Üç unsurun yekdiğeriyle temasa geldiği; irtifa kazandığı (zira bey dağlarının olduğu gibi Alaca ve Susuz-Katran dağ kuşağının en yüksek kısımları bu düğüm etrafında yer alır). Sahanın teferruatlı tetkikinden, önemli ipuçları elde edilebilir.

Kanaatimce, Alaca - Gülez sırasının teşekkülünü aydınlatmağa yarıyacak delilleri bulmak için, mıntaka ve çevresinde kaydelilen tektonik tazyik istikametlerini gözden geçirmek mecburiyeti vardır. Bu tetkike güneyden başlayacağız,

Önce, Kohu Dağında gördüğümüz yatık iltivanın zikri lâzımdır. Burada, Burdigalien kalkerleri, kuzeydoğu yönünde itilmiştir. Kohu Dağında, geniş alanlı yatık iltiva sisteminin münferit bir unsurunu bulduğumuzu sanıyorum.

Yelten'de ise (Korkuteli kuzeyine) Dr. Enver Altınlı¹ güneydoğuya müteveccin bir şevoşman tesbit etti. Bu müellife göre, bahis mevzuu şevoşmanın istikameti normal olmayıp, aflorman altında gizli kalması muhtemel bir masifin eseridir. Burası için umumî tektonin tazyik istikameti, Barutlu Karakolu ekaylarında görüldüğü üzere, güneydoğudan kuzeybatıyadır.

Saadettin Pekmezciler, Yeşilova - Tefenni civarında Mezozoik'nin Eosen filişleri üzerine sürüldüğü yatık iltivalar, naplar buldu. Alplerdeki hareketleri andıran ve derinliği 30 kilometreye varan şaryajlarda, kuzeybatı verjansı hakimdir. Parejas³, Dinar-Afyon arasında, iç Anadoluya, yani kuzeydoğuya yönelen bir verjans keşfetmişti.

Antalya körfezinin doğusundaki Toroslar'da ve meselâ Yalıncağ Dağda; Hıglu civarında; Hadım bölgesindeki Gökdağ örtü tabakalarında, doğudan batıya bir itiliş vardır⁴.

Hülâsa, Antalya körfezi batısında tektonik hareket istikametleri, güneybatı-kuzeydoğu; güneydoğu-kuzey-batı; fakat umumiyetle kuzeydedir. Doğuda itilme, Alpen kuşağın dışına doğru olmuştur. Şu halde, tesirini Kaş ile Afyon arası gibi küçümsenemeyecek bir mesafe dahi-

¹ Altınlı (E) - Antalya bölgesinin tektonik etüdü (İst. Üniv. F, F, Mec. Seri: B. Cilt. X. Sayı :1]) İstanbul, 1945.

² Türkiye Jeolojik Haritası izahnameleri : V. İzmir paftası. M. T. A. Ankara, 1944, S;

³ Parejas (E)- Türkiye'nin arzani Tektoniği. Çev : N. Pınar (İst. Üniv. F, F. Moaog.. Sayı : 1) İstanbul, 1941.

⁴ Blumenthal (M.)-Seydişehir-Beyşehir hinterlandındaki Toros Dağlarının Jeolojisi (M. T. A. Yay. Ser. D. No. 2) Ankara, 1947.

linde hissettiren ve tabakaları kuzeye doğru iten eski bir karanın güneyde mevcut olması lâzımdır. Teke yarımadasında Paleozoik öncesi aflormanlar bugüne kadar tesbite dilemediğine göre, farzedilen masifi daha güneyde, Akdeniz'de aramalıyız.

Şayet böyle bir masif varsa; daha genç formasyonlara hükmetmişse, bu husustaki emareleri yine ona en yakın olan Teke yarımadasının güney kısımlarında aramalıyız. Ümit edilen deliller; mıntakanın Jeolojik tarihinde bulunabilir. Bundan dolayıdır ki, bölge tarihinin Kaş-Elmah arası için en umumi hatlarını tesis ediyoruz.

Mıntakada raslanan en yaşlı formasyon Jura'dır ve iki seri ile temsil edilir. Üstte radyolaritler bulunur. Halen derin denizlerde teşekkül etmekte olan Radiolerli çamurları, şüphesiz, Jura'da yaşamış Radiolaria'larla mukayese etmek her zaman doğru değildir. Öyle de olsa bunlar, engin deniz teressüpleri olup Jura jeosenklinealinin varlığı lehinde emin vesikalarlardır.

Kretase'de-Hippurites'lerin ifade ettiği üzere-bölge, epikontinental denizlerin istilâsına maruz kaldı. Bu deniz, sınırlarında vaki değişmelere rağmen, Eosen'de de hüküm sürer. Eosen, zemini az kumlu veya kalker olan ve hakikî yatakları kıyılarda bulunan Nummulites'lerle temsil edilir.

Eosen'den Miosen başlarına kadar muazzam bir teressüp boşluğu vardır. Oligosen'e ait hiç bir ize raslanmaz, Miosen, daha eski seriler üzerine transgresif olarak ilerler. Burdigalien neritik; Helvetien-Tortonien detritik faşiyeli olup az derin veya hiç olmazsa kıyı teşekkülüdür. Nihayet Tortonien sonunda deniz mıntakayı terkeder.

Görülüyor ki, Jura'dan Tortonien nihayetine kadar — Oligosen hariç — bölgede daima epikontinental denizler hakim olmuştur. Yani mıntaka, kara sahalariyle jeosenklineal sahaları arasında yer almıştır. Bu sığ denizlerin tipleri, yine aynı denizlerde depo edilen tabaka kalınlıklarının fazlalığından anlaşılacağı gibi, tedricen çökmekteydi. Şaşılacak şey, uzun jeolojik devirler boyunca daima sığ deniz vasfının muhafaza edilmiş olmasıdır. Bugün de cesim kara kütlerini, az çok devamlı şekilde, sığ denizler takibeder.

Tarihi tekâmülün ardında gizli kalmış bir hakikat var. Bu, diplerin tedrici çökmesine rağmen, onları devamlı surette epikontinental deniz halinde kararlı tutan; o denizlerde kıyıları bulunan, yine kararlı bir masifin mevcudiyeti oluyor. Seidlitz, mevzubahis masifin Antalya Körfezine giren kısmına "Antalya Mahmuzu,, demişti. Yakın bir tarihte, tanınmış tektonikçi H. Stille'nin "Gondwana Karası,, kuzey hududunu gösteren hartası dikkate değer. Bu sınır, Girit'ten Teke Yarımadası kıyılarına intikal eder; Antalya körfezine girer ve sonra Kıbrıs Ada-

¹ Stille, He- Ur-Und Neuozeane (Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1945/46, Nr. 6) Berlin, 1948.

sına doğru uzaklaşır. Esasen, Burdur - Antalya Mafsalını izah için, böyle bir masifin mevcudiyetine inanılmaktaydı. Kohu Dağındaki yatık iltivaya; Afyon'a kadar olan sahada, kuzeye doğru itilişe bir hal tarzı bulmak için, bu hususu kabul etmek zarureti kendini hissettirir.

İşaret ettiğimiz husus kabul edilirse, bir takım meseleler zuhur eder; bazı problemlerin izahı kolaylaşır. Meselâ mıntakanın farklı istikamette maruz kaldığı tektonik itilmeler arasında zaman iştiraki var mıdır? Tazyiki icra eden masifle hemhudut olmasına rağmen, niçin Teke Yarımadasında, Tefenni-Yeşilova civarındaki şiddette iltivalanma olmamıştır? Güneyde (yani Kasaba Ovasında) ve Kuzeyde (Afyon — arasında) kuzeydoğu verjansı hakim olduğu halde, neden Korkuteli ile Tefenni - Yeşilova civarında kuzeybatıya doğru itilmeler belirmektedir? Bu hususlarda tafsilâta girmek niyetinde değilim ve sadece kısa açıklamalarda bulunacağım.

Semayük Ovasının kuzey kenarı ile kıyı arasında bulunan arızalar, Burdigalien'e kadar, hemen daima Antalya Mahmuzunun icra ettiği SE-NW' yönlü tazyiklere maruz kaldılar. Helvetien başında, kıyıyı takibeden güney kanat harekete geçmiş ve tesirini Afyon'a kadar olan sahada hissettirmiş görünüyor. Kasaba Ovasını kesen jeolojik maktanın¹ tetkikinden, tazyiklerin Tortonien'den sonra yine güneydoğudan geldiği anlaşılır. Vaziyet Semayük Ovasının doğu yamaçları iyin de böyledir. Barutlu Karakolu ekaylariyle Yeşilova-Tefenni civarındaki yatık iltiva ve şaryajlarda tesbit edilen kuzeybatıya doğru itilmelere, Antalya Mahmuzunun bu sırada icra ettiği tazyiklerin neticesi nazariyle bakılabileceğini zannediyorum.

S. Pekmezciler, Tefenni civarındaki şaryajların teşekkül tarihini Mibsen olarak gösteriyor. Teferruatlı bir çalışmanın vaziyeti tamamiyle aydınlatarak şaryajları meydana getiren hareketlerin yaş tayininde, daha tafsilâtlı sonuçlara varılmasını temenni ederim. Bununla beraber dağ oluşlarındaki yavaşlık sebebiyle, arada zaman farkları bulunması ihtimalini şimdiden varit görüyorum.

Helvetien başı hareketlerin, tesirlerini, plastisitesini o zaman da muhafaza eden Burdigalien kalkerlerinde hissettirmesi tabiîydi. Nisbeten sertleşmiş olan Bey Dağlarının Kretase'den ibaret kütlelerinde yer değiştirmeler bariz bir hal almamıştır. Buna mukabil, Susuz-Katran kütleleri Bey Dağları kütleleriyle birlikte iki ayrı kavis çizmek zorunda kalmıştır. Alaca-Gülmez dağları, istikametlerini esas itibariyle bu hareketlere borçludurlar.

Mühim problemlerden biri de, güneydeki hareketlerin, Tefenni-Yeşilova bölgesindeki şiddete neden vaki olmadığıdır? Bu hususta

¹ Yücel, (T.)-Kasaba ve Elmalı Ovalarındaki detritik depoların yaşına dair (Türk. Jeol. Bul. Cilt: 1, sayı: 2, S. 14-24) İstanbul, 1948.

mevcudiyeti Akdeniz suları altında farz ve kabul edilen Gondvvana'ya ait kütlenin, hemhudut bölge temelinde varlığı hatıra geliyor. Formasyonların kuzeydoğuya doğru alabildiğine sürüklenmesini, söylediğimiz sert temel frenlemiş olabilir. Bu arada yaşlı foimasyonların, derece derece, mahalli mukavemet adacıkları teşkil etmesi çok muhtemeldir.

Yukarki hülâsanın her şeyden önce sathi teşekküllere inhisar eden bir görüş ve bir izah tarzı olduğunu kaydetmeliyim. Bu izahatın büyük kısmı, faraziye olmaktan kurtulamaz.